

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI

Əlyazması hüququnda

**DİLDƏ PASSİV KONSTRUKSİYALARIN
LİŅVİSTİK TƏHLİLİ
(İngilis və Azərbaycan dillərinin materialları əsasında)**

İxtisas: 5704.01 – Dil nəzəriyyəsi

Elm sahəsi: filologiya – dilçilik

İddiaçı: **Maya Paşa qızı Əhmədli**

Fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi
almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın

AVTOREFERATI

Bakı – 2022

Dissertasiya işi AMEA Nəsimi adına Dilçilik İnstitutunun Nəzəri və Tətbiqi dilçilik şöbələrində yerinə yetirilmişdir.

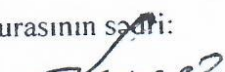
Elmi rəhbər: filologiya elmləri doktoru, professor
İsmayıl Oruc oğlu Məmmədli

Rəsmi opponentlər: filologiya elmləri doktoru, dosent
Aygün Şahnəzər qızı Məmmədova

filologiya elmləri doktoru, professor
Nigar Çingiz qızı Vəliyeva

filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Günəl Məhəmməd qızı Bayramova

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyasının Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu nəzdində fəaliyyət göstərən ED 1.06 Dissertasiya şurası

Dissertasiya şurasının sədri: filologiya elmləri doktoru, professor

Nadir Balaoğlu oğlu Məmmədli

Dissertasiya şurasının elmi kəfili: filologiya üzrə fəlsəfə doktoru,
dosent
Sevinc Yusif qızı Məmmədova

Elmi seminarın sədri: filologiya elmləri doktoru,
dosent
Gülsüm İsrəfil qızı Hüseynova

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı və işlənmə dərəcəsi. Feil nitq hissələri sistemində özünəməxsus bir yer tutur. Feil spesifik xüsusiyyətləri ilə digər nitq hissələrindən fərqlənir. Bu fərq özünü ilk növbədə feilin kateqoriyalarında göstərir. Bizə məlum olan dillərdə heç bir nitq hissəsi feil qədər qrammatik kateqoriyaya malik deyil. Əksər dillərdə feilin aşağıdakı kateqoriyaları mövcuddur: 1) feilin zaman kateqoriyası; 2) feilin tərz kateqoriyası; 3) feilin növ kateqoriyası; 4) feilin şəkil kateqoriyası; 5) feilin şəxs və kəmiyyət kateqoriyası; 6) feilin sıra kateqoriyası.

Feillə bağlı tədqiqatlar bu gün də belə öz aktuallığını saxlayır. Şübhəsiz, bizi öz tədqiqatımızda feilin növ kateqoriyası və onunla bağlı məsələlər maraqlandırır. Feilin növ kateqoriyası da digər kateqoriyalar kimi tədqiqatçıların diqqətindən kənar qala bilməzdi. Bu baxımdan Y.Seyidov, M. Hüseynzadə, H.Mirzəyev, Q. Kazımov, N.Məmmədov, O.Yespersen, E.Benvenist, C.Layons, V.V.Vinoqradov, İ. İ. Meşaninov və s. bu kimi dilçilərin söylədikləri fikirlər müəyyən əhəmiyyət kəsb edir.

Əsasən, aşağıdakı məsələlərin aydınlaşdırılmasında fikir ayrılığı hökm sürür: 1) *to be* + PII birləşməsi hansı hallarda hərəkət və yaxud hal-vəziyyət bildirir; 2) feilin passiv növü aktiv növün çevrilmiş formasıdır, yoxsa, yox; 3) formaca aktiv, mənaca passiv olan feillərin mənasının açılması; 4) passiv növün hansı tipləri mövcuddur. Dissertasiya boyu sadaladığımız məsələlər öyrəniləcək, təhlil ediləcəkdir.

Feilin passiv növünün daha ətraflı şəkildə tədqiq edilməsi üçün onun feilin digər növləri ilə qarşılıqlı şəkildə öyrənilməsi vacibdir. Məsələyə bu baxımdan yanaşdıqda Azərbaycan dilində feilin altı növünün ingilis dilində qarşılıqlarının aydın şəkildə verilməsinə daha çox imkan yaradır. Tədqiqatın nəticələri göstərir ki, ingilis dilində feilin passiv növü bir çox hallarda feilin icbar və şəxssiz növlərinin qarşılığı kimi çıxış edir. Belə yanaşmada passiv növün bilavasitə kauzativ mənə daşması aydın hiss olunur.

Göstərilən cəhətlər dissertasiya mövzusunun aktual bir problemə həsr olunduğunu sübut edir.

Tədqiqatın obyektı. Tədqiqatın obyektini tərkibində feilin ayrı-ayrı növlərinə aid olan nümunələr təşkil edir.

Tədqiqatın predmetini ingilis və Azərbaycan dillərində feilin növlərinə dair biliklərin sistemləşdirilməsi və dərinləşdirilməsi təşkil edir.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Tədqiqat işinin əsas məqsədi müasir ingilis və Azərbaycan dillərinin materialları əsasında feilin passiv növünün işlənmə xüsusiyyətlərinin müqayisəli-tipoloji təhlilini aparmaqdır.

Dissertasiyanın quruluşu onun məqsəd və vəzifələrini müəyyənləşdirir. Qarşıya qoyulan məqsədə nail olmaq üçün konkret olaraq aşağıdakı vəzifələri yerinə yetirmək nəzərdə tutulur:

-dil sistemində feilin növ kateqoriyasının mahiyyətini müəyyənləşdirmək;

-passiv növün tiplərini aydınlaşdırmaq;

-passiv növün müxtəlif zaman formalarında işlənməsini göstərmək;

-Azərbaycan dilində feilin qayıdış növü və onun ingilis dilində qarşılığını vermək;

-Azərbaycan dilində feilin qarşılıq növü və onun ingilis dilində qarşılığını vermək;

-Azərbaycan dilində feilin şəxssiz növü və onun ingilis dilində qarşılığını vermək;

-Azərbaycan dilində feilin icbar növü və onun ingilis dilində qarşılığını vermək.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Tədqiqatın elmi yeniliyi, hər şeydən əvvəl, ondan ibarətdir ki, feilin passiv növü iki qohum olmayan dil materialları əsasında feilin bütün növlərinin qarşılıqlı əlaqəsi fonunda tədqiqata cəlb edilir. Eyni zamanda feilin passiv növünün bilavasitə kauzativlik kateqoriyası ilə qarşılıqlı əlaqəsindən də danışmaq nəzərdə tutulur. Kauzativlik özünü hər şeydən əvvəl Azərbaycan dilində mövcud olan icbar növün ingilis dilində qarşılığında göstərir.

Tədqiqatın metodları. Dissertasiyada qoyulan məsələlərə nail olmaq üçün dilçiliyin ənənəvi tədqiqat metodlarından, xüsusilə, təsviri, müqayisəli-tipoloji təhlil metodlarından istifadə edilir. Eyni zamanda köməkçi vasitə kimi transformasiya və substitutsiya

(əvəzetmə) üsullarından da istifadə edilir. Həmçinin, bu və ya digər qrammatik hadisənin müəyyənləşdirilməsində funksional-semantik təhlil metoduna da müraciət edilir. Tədqiqat işinin nəzəri əsasını qərb, rus və Azərbaycan dilçiliyində feilin növlərinə dair yazılmış əsərlər təşkil edir. Tədqiqata cəlb edilən əksər dil materialları ingilis və Azərbaycan dillərində nəşr olunmuş orijinal bədii ədəbiyyatlardan götürülmüşdür. Bir sıra hallarda isə dil nümunələri üçün lüğətlərə müraciət edilir.

Tədqiqatın nəzəri və praktik əhəmiyyəti. Tədqiqatın nəzəri əhəmiyyəti, hər şeydən əvvəl, ondan ibarətdir ki, feillə bağlı olan istənilən mövzu müəyyən dərəcədə nəzəri əhəmiyyət kəsb edir. Ona görə ki, feil və onun kateqoriyaları öz spesifikliyi ilə digər nitq hissələrindən fərqlənir. Çox mürəkkəb xüsusiyyətə malik olan feilin passiv konstruksiyaları da bu baxımdan istisnalıq təşkil etmir. Xüsusən, iki qohum olmayan dil materialları əsasında aparılan bu tədqiqat nəzəri və tipoloji dilçilik baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Passiv konstruksiyaların ingilis dilində analitik, Azərbaycan dilində isə sintetik yolla ifadəsi sanki hər bir dilə xas olan qrammatik quruluşu özündə əks etdirir.

Müdafiəyə təqdim olunan əsas müddəalar:

- tədqiqata cəlb edilən dillərdə passiv konstruksiyaların feilin digər növləri sistemində yerinin müəyyənləşdirilməsi;
- feilin leksik mənasından asılı olaraq passiv konstruksiyaların qruplaşdırılması;
- passiv konstruksiyaların hər iki dildə müxtəlif zaman formalarında işlənməsi;
- Azərbaycan dilində mövcud olan qayıdış, icbar, qarşılıq, şəxssiz növlərinin ingilis dilində qarşılığının verilməsi;
- passiv konstruksiyaların kauzativliklə əlaqəsinin müəyyənləşdirilməsi.

Tədqiqatın aprobasiyası və tətbiqi. Dissertasiyanın əsas müddəaları beynəlxalq və respublika səviyyəli elmi konfranslarda, məruzə edilmiş, xarici ölkədə 6, respublikanın elmi məcmuə və jurnallarında 24 məqalədə öz əksini tapmışdır.

Dissertasiya işinin yerinə yetirildiyi təşkilatın adı: Dissertasiya işi Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Nəsimi

adına Dilçilik İnstitutunun Nəzəri və Tətbiqi dilçilik şöbələrində yerinə yetirilmişdir.

Dissertasiyanın struktur bölmələrinin ayrılıqda həcmi və işarə ilə ümumi həcmi. Giriş 5 səhifə, I fəsil 30 səhifə, II fəsil 53 səhifə, III fəsil 45 səhifə, Nəticə 3 səhifə, istifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısı 16 səhifə. Ümumi həcmi 155 səhifə – 251, 464 işarə.

TƏDQIQATIN ƏSAS MƏZMUNU

Dissertasiyanın **Giriş** hissəsində mövzunun aktuallığı, işlənmə dərəcəsi əsaslandırılır, obyekt və predmeti, məqsəd və vəzifələri, tədqiqatın metodları, müdafiyyə çıxarılan müddəalar müəyyənləşdirilir, tədqiqatın elmi yeniliyi, nəzəri və praktiki əhəmiyyəti, tədqiqat işinin aprobasiyası və tətbiqi, dissertasiya işinin yerinə yetirildiyi təşkilatın adı, dissertasiyanın struktur bölmələrinin ayrılıqda həcmi və işarə ilə ümumi həcmi haqqında məlumat təqdim edilir.

“Dil sistemində feilin növ kateqoriyası” adlanan **birinci fəsil** iki hissədən ibarətdir. Fəslin **birinci hissəsində**, ümumiyyətlə, dilçilikdə *“Feilin növ kateqoriyasına”* dair söylənən fikirlərə diqqət yetirilir. Məlum olduğu kimi feil nitq hissələri sistemində özünəməxsus bir yer tutur. Təsadüfi deyil ki, tanınmış dilçi alimlər feil haqqında diqqəti cəlb edən mühüm fikirlər söyləmişlər. *V. fon Humboldt cümlədəki digər sözləri ölü, feili isə cümlənin ürəyi (canı) adlandırır*¹

*Feilin növ kateqoriyasından danışarkən İ.İ.Meşaninov çox mühüm bir məsələyə də toxunur. O, qeyd edir ki, feilin növləri haqqında ümumi fikir söyləmək olar, lakin bütün dillər üçün feil növlərinin vahid sistemini tətbiq etmək olmaz*².

Doğrudan da, dil nümunələrinin təhlili göstərir ki, nəinki ayrı-ayrı dillərdə, hətta bir dil daxilində belə feilin növləri geniş ifadə imkanlarına malikdir. Feilin növ kateqoriyası universal kateqoriya

¹ Вильгельм фон, Гумбольдт. Избранные труды по языкознанию./ Г.Вильгельм. – М.: «Прогресс», – 1984. – с.199.

² Мещанинов, И.И. Члены предложения и части речи./ И.И.Мещанинов.– Л.: «Наука», – 1978. – с.309.

kimi əksər dillərə xasdır. Bununla belə dillər arasında feilin növ kateqoriyası ilə əlaqədar olan bir sıra məsələlərin aydınlaşdırılmasında mühüm fərqlər özünü göstərir. Onları, əsasən, iki qrupa ayırmaq olar: **a)** bu və ya digər dildə feilin növlərinin sayı məsələsi; **b)** feilin növlərinin ifadə vasitələri məsələsi.

*İngilis dilinin elmi qrammatikasının banisi H.Suit müasir ingilis dilində feilin aktiv və passiv növlərindən danışır. Eyni zamanda o, bir sıra dillərdə feilin qayıdış və orta növlərinin mövcudluğunu da qeyd edir*³

Klassik qrammatikanın banilərindən biri olan C.S.Nesfield müasir ingilis dilində feilin iki növünü göstərir: **aktiv növ, passiv növ.** **Aktiv** sözü latın mənşəli olan **actum** sözündən götürülüb. Bu söz **nəyi isə etmək (doing)**. Məsələn:

*Tom **threw** a ball. Tom top atdı.*

Passiv növdə mübtəda üzərində başqa şəxs tərəfindən iş görülür. Passiv sözü də Latın mənşəli olan **pass-us** sözündən götürülüb. Bu söz **əziyyət çəkmək (suffering)** mənasını verir. Məsələn:

*A ball **was thrown** by Tom⁴. Top Tom tərəfindən atıldı.*

Biz də öz tədqiqatımızda müvafiq olaraq məlum növ əvəzinə aktiv növ, məchul növ əvəzinə isə passiv növ işlətməyi məqsədəuyğun hesab edirik. Bu baxımdan biz Y.Seyidovun söylədiyi fikrə əsaslanırıq. O, qeyd edir ki, *feilin qrammatik növləri sistemində məlum və məchul terminləri uyğunsuz görünür və hətta dolaşılığa səbəb olur. Feillərin mənaca bu növlərinə **məlum** və **məchul** terminləri deyil, **aktiv** və **passiv** terminləri daha uyğundur*⁵.

Klassik ingilis dili qrammatikasının banilərindən biri olan H.Poutsma digər müəlliflərdən fərqli olaraq müasir ingilis dilində üç növün mövcudluğunu qeyd edir: aktiv növ, passiv növ, qayıdış növ. O, qayıdış növü belə xarakterizə edir:

³ Iofik, L.L., Pospelova,A.G. Readings in the theory of English Grammar. / L.L.Iofik, A.G.Pospelova.– L.: «Просвещение», – 1981.– p.79.

⁴ Nesfield, J.C. Outline of English Grammar (Revised edition)./ J.C.Nesfield. – London: New York, st.Martin’s Press, – 1955. – p.56.

⁵ Seyidov,Y. Azərbaycan dilinin qrammatikası. Morfologiya./ Y.Seyidov. – Bakı: Bakı Universiteti nəşriyyatı, – 2002.– s.322

1. He ... **covered himself up** warm and fell asleep.

2. Did you **enjoy yourselves** at the party?

H.Poutsmaya görə *birinci cümlədə söhbət təsirli qayıdışdan (transitive reflexive), ikincidə isə söhbət təsirsiz qayıdışdan (intransitive reflexive) gedir*⁶.

*Məhz H.Poustmanın feilin qayıdış növü haqqında söylədiyi fikir keçmiş sovetlər ölkəsində öz tərəfdarlarını tapmışdır*⁷.

Həmin dilçilərə görə qayıdış əvəzlilikləri bilavasitə qayıdış növün ifadə vasitələri kimi çıxış edir. Hətta B.A.İlyiş qarşılıq və orta növün də ingilis dilində mövcudluğu məsələsinə toxunur. Beləliklə, ingilis dilində feil nözlərinin sayı süni şəkildə artırılaraq beşə çatdırılır.

Feilin növ kateqoriyası haqqında A.İ.Smirnitskinin söylədiyi fikir bu gün də belə öz aktuallığını saxlayır. O, qeyd edir ki, feilin növü ilk növbədə morfoloji kateqoriya səviyyəsində reallaşır. *She washed herself* və *She washed her child* cümlələrində feilin müxtəlif növündən söhbət getmir. Burada tamamlığın müxtəlif ifadə vasitəsindən danışmaq olar. Birinci cümlədə tamamlığın qayıdış əvəzliyi ilə ifadə olunması heç də feilin növünü dəyişmiş. Beləliklə, hər iki cümlədə feil məlum növdə işlənir. Eyni mənşərə *They loved him* və *They loved each other* cümlələrində də baş verir. *Deməli, qarşılıq bildirən feil yox, lakin qarşılıq əvəzliyidir. Hər iki halda feil məlum növdədir*⁸.

Söylənən bu fikrə əsaslanaraq biz də müasir ingilis dilində feilin iki –məlum və məchul növlərinin mövcudluğu fikrini əsas götürürük.

⁶ Iofik, L.L.Pospelova, A.G. Readings in the theory of English Grammar. / L.L.Iofik, A.G.Pospelova. – L.: «Просвещение», – 1981. – p.80.

⁷ Plyish, B.A. The structure of Modern English. – L.: «Просвещение», – 1971. – p.119; В.Н.Жигadlo, И.П.Иванова, Л.Л.Иофик. Современный английский язык. Теоретический курс грамматики. – М.: – 1956. – с.127; И.П.Иванова, В.В.Бурлакова, Г.Г.Поченцов. Теоретическая грамматика современного английского языка. – М.: «Высшая школа», – 1981. – с.79

⁸ Смирницкий, А.И. Орфология английского языка./ А.И.Смирницкий. – М.: – 1959. – с.230.

Məchulluq növ anlayışıdır və o, hal-vəziyyət, prosessual əlamət kimi hərəkətə kənardan müdaxilə edir. Bu anlayış funksional-semantik (qeyr-iaktiv) xarakterlidir⁹.

*Son tədqiqatlarda passiv formanın yuxarıda göstərilən variantları qrammatik omonim kimi izah edilir. To be + PII formalı birləşmələrin ifadə etdiyi mənələrdən danışılır*¹⁰.

Bizcə, məsələnin bu şəkildə qoyuluşu reallığı daha düzgün əks etdirir. Geniş işlənmə imkanlarına malik olan *to be* + PII birləşməsinin ifadə etdiyi məna yalnız onun işləndiyi mətn və nitq situasiyası daxilində konkretləşir.

*Feilin növ kateqoriyası türkologiyada, o cümlədən Azərbaycan dilçiliyində də dəfələrlə tədqiqat obyektinə olmuşdur*¹¹.

Mövcud ədəbiyyatın təhlili göstərir ki, Azərbaycan dilçiliyində də feilin növlərinin sayı barədə dilçilər arasında fikir ayrılığı hökm sürür.

*M.Hüseynzadə, Y.Seyidov, M.Mirzəliyeva müasir Azərbaycan dilində feilin mənacə beş növünü qeyd edirlər: aktiv, passiv, qayıdış, qarşılıq, icbar*¹².

N.Məmmədov və Q.Kazımov isə feilin mənacə altı növünün olması fikrini söyləyirlər: aktiv, passiv, qayıdış, qarşılıq, icbar,

⁹ Əliyeva M.X. Məchulluq sahəsi və onun müxtəlif sistemli dillərdə ifadə vasitələri: / Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru dissertasiyasının avtoreferatı / - Bakı, 2017. 25 s.

¹⁰ Алексеева, В.А. Омонимичные структуры *to be* + PII в англоязычном дискурсе – Лингвистика и лингводидактика в когнитивно-коммуникативном аспекте: грамматические исследования. // –М.: ФГБОУ ВПО МГЛУ, – 2014 (Вестник Моск.гос.лингвист.у-та; вып.25(711), Серия Языкознание), – с.191-197.

¹¹ Асланов, В.И. О соотношении категории переходности и категории залога при управлении. – *Azərbaycan SSR EA-nın xəbərləri, ictimai elmlər seriyası*, – 1959. №6, – s.59-73; Мирзалиева, М.М. Категория залога в современном азербайджанском языке и смежные явления. /Автореф. дис. ... к.ф.н. /– Баку, 1976; Джафаров, С. О категории залога в тюркских языках. Залог и его место в системе глагола.// *Azərbaycan SSR Ali və orta ixtisas təhsil nazirliyi “Elmi xəbərlər”*. Seriya, dil və ədəbiyyat, – 1978. №2, – s.3-6; Джанашиа, Н.Н. Залог в современном азербайджанском языке (общие положения). // Советская тюркология. – Баку, 1974. №1, – с.41-44.

¹² Hüseynzadə, M. Müasir Azərbaycan dili. / M.Hüseynzadə.– Bakı: “Maarif” nəşriyyatı, – 1973. – s.177; Seyidov, Y. Azərbaycan dilinin qrammatikası. Morfologiya. Bakı Universiteti nəşriyyatı, / Y.Seyidov.– 2002.–s.323; Мирзалиева. Категория залога в современном азербайджанском языке и смежные явления. /Автореф. дис. ... к.ф.н./ – Баку, 1976.

şəxssiz¹³.

Feilin altı növünün olması məsələsi “Müasir Azərbaycan dili” II cild, “Morfologiya” adlı monoqrafiyada daha qabarıq şəkildə qoyulur¹⁴.

Biz də öz tədqiqatımızda sonuncu təsnifata əsaslanırıq. Ona görə ki, məsələyə bu baxımdan yanaşmaq hər iki dil arasında tipoloji təhlil aparmağa geniş imkan yaradır.

İngilis dilçiliyində olduğu kimi, alman dilçiliyində də mübahisə doğuran əsas məsələlər feilin qayıdış, qarşılıq və orta növləri ilə əlaqədardır. Passiv konstruksiyalara dair aparılan son tədqiqatlarda alman dilində də feilin iki növünün mövcudluğundan danışılır: aktiv növ, passiv növ¹⁵.

Deməli, qeyd edilən dillərdə feilin aktiv və passiv növləri tipoloji baxımdan oxşarlıq təşkil edir. Qrammatik kateqoriya kimi aktiv və passiv növ universal xarakter daşıyır. Feilin digər növləri dillərin qrammatik quruluşundan asılı olaraq ya qrammatik kateroriya (Azərbaycan dilində olduğu kimi), yaxud digər vasitələrlə öz təzahürünü tapır.

“Passiv konstruksiyaların tipləri” adlanan **ikinci hissədə** müasir ingilis dilinə xas olan passiv konstruksiyalardan danışılır. Yeri gəldikcə onların Azərbaycan dilində qarşılığı verilir.

Müasir ingilis dilində passiv konstruksiyaların əsasən dörd növü göstərilir: **1)** vasitəsiz passiv (direct passive); **2)** vasitəli passiv (indirect passive); **3)** sözlü passiv (prepositional passive); **4)** zərflik passiv (adverbial passive).

1. Vasitəsiz passiv konstruksiyaların mübtədasi bir qayda olaraq aktiv növdə işlənən vasitəsiz tamamlıqdır. Belə passiv konstruksiyalarda, əsasən, bir tamamlıq qəbul edən (monotransitive) feillər işlənir.

*Everything **is packed**, except my shirts, so you need not*

¹³ Məmmədov, N. Azərbaycan dilçiliyinin nəzəri əsasları. / N.Məmmədov.– Bakı: “Maarif”, – 1971. – s.249; Kazımov, Q. Seçilmiş əsərləri. [10 cildə.] IX cild, / Q.Kazımov. – Bakı :“Maarif”, 2010. – s.186-210.

¹⁴ Müasir Azərbaycan dili. II cild. Morfologiya. – Bakı: “Elm”, 1980. – s.243.

¹⁵ Kərimov, Q.İ. Alman dilində passiv konstruksiyalar və onların Azərbaycan dilində ifadə vasitələri./ Filol.elm.nam. ... dis. avtoref./ – Bakı, 2005. – s.10.

*trouble*¹⁶

Mənim köynəyimdən başqa hər şey qablaşdırılıb.

Bu qəbildən olan cümlələr Azərbaycan dilinə təsirli feil vasitəsilə tərcümə edilir. Lakin ingilis dilində elə feillər var ki, onlar təsirli feillər kimi çıxış etdiyi halda, Azərbaycan dilinə təsirsiz feil vasitəsilə tərcümə edilir: *to touch - toxunmaq (kimə? nəyə?), help - kömək etmək (kimə?), allow - icazə vermək (kimə?)* və s.

*...Mr. Kerman **was helped** into the house¹⁷.* –

Cənab Kermana evə girməyə kömək edildi.

Vasitəsiz passiv eyni zamanda vasitəsiz tamamlıq və obyektiv predikativ qəbul edən feillərlə də işlənir:

*He **was called** Little Chandler...*

Onu balaca Çəndler çağırırdılar.

İngilis dilində elə təsirli feillər var ki, onlar iki vasitəsiz tamamlıq qəbul edə bilir: *to teach, to ask, to answer, to envy, to forgive, to refuse* və s.

*He **teaches** the boy English. → The boy **is taught** English.*

2. Vasitəli passiv konstruksiyalar. Elə təsirli feillər var ki, onlar bir vasitəsiz tamamlıq və bir vasitəli tamamlıq qəbul edir. Həmin feillərdə işlənən cümlələrdə söz sırası əsasən belədir: mübtəda + xəbər + vasitəli tamamlıq + vasitəsiz tamamlıq.

*They **had given** him a day off¹⁸.*

Bu tip cümlələrdə passiv konstruksiyanın iki forması mövcuddur:

*He **had been** given a day off.* (vasitəsiz passiv konstruksiya)

*A day off **had been given** to him.* (vasitəli passiv konstruksiya)

İngilis dilinin Britaniya variantında vasitəli tamamlıq bir qayda olaraq *to* sözünü ilə işlənir, lakin Amerikan variantında *to* sözünü buraxılır.

Qeyd edilən cümlə tipləri Azərbaycan dilinə təxminən belə

¹⁶ Wilde, O. The Picture of Dorian Gray./ Wilde. –Kiev: Dnipro Publishers, – 1978. – p. 67

¹⁷ Maltz, A. The Gross and the Arrow. State Text-book Publishing House of the Ministry of Education of the RSFSR. Leningrad Branch, –L.: –1963. – p 76

¹⁸ Maltz, A. The Gross and the Arrow. State Text-book Publishing House of the Ministry of Education of the RSFSR. Leningrad Branch, –L.: –1963. – p 125

tərcümə edilir: *He was given a book – Ona kitab verildi.*

A book was given to him – Kitab ona verildi.

Vasitəli passiv konstruksiyalar, əsasən, aşağıdakı feillərlə işlənir: *to allow, to give, to offer, to tell, to show, to pay* və s.

3. Sözlü passiv konstruksiyalar. Müasir ingilis dilində yalnız təsirli feillər yox, eyni zamanda təsirsiz feillər də sözlü ilə passiv növdə işləyə bilər. Bu qəbildən olan passiv konstruksiyalara sözlü passiv deyilir.

He was shouted at to go on but he still called to her¹⁹ – Ona davam etməyi qışqırırdılar...

Sözlü passiv müxtəlif məna daşıyan feillərlə işlənir: *to speak about, to talk about, to look for (at, after, through), to laugh at, to deal with, to shout at, to send for, to rely on, to depend on* və s.

4. Zərflik passiv konstruksiyalar. Bu qəbildən olan passiv konstruksiyalarda mübtədə yer zərfliyi ilə ifadə olunur.

Belə hallarda sözlü öz yerini dəyişmir.

Nobody lives in this room – Heç kim bu otaqda yaşamır.

*This room **is not lived in.** – a) Bu otaqda yaşamırlar. b) Bu otaqda yaşanılmır.*

Nobody sleeps in this bed – Heç kim bu çarpayıda yatmır.

*This bed **is not slept in.***

– a) Bu çarpayıda yatmırlar; b) Bu çarpayıda yatılmır.

Verilən məlumatdan aydın olur ki, müasir ingilis dilində passiv növ geniş işlənmə imkanlarına malikdir. Onları vahid bir prinsip əsasında sistemləşdirmək qeyri-mümkündür. Məhz buna görə də, hər bir hala fərdi şəkildə yanaşmaq lazımdır.

“Passiv konstruksiyaların işlənməsi” adlanan **ikinci fəsil** üç hissədən ibarətdir. Fəslin **birinci hissəsində**, ümumiyyətlə *“Passiv konstruksiyalara xas olan xüsusiyyətlər”*dən və ona təsir edən faktorlardan danışılır. Feilin passiv növünə dair aparılan tədqiqatlardan, həmçinin dil materiallarının təhlilindən belə qənaətə gəlik ki, ingilis dilində feilin passiv növü Azərbaycan dili ilə müqayisədə daha çox işlənir. Bu da, təbiidir. Belə ki, Azərbaycan

¹⁹ Joyce, J. Dubliners. Published in Paladin Books./ J.Joyce. – London: Glasgow, – 1988. – p 43

dilində mövcud olan qayıdış, qarşılıq, icbar və şəxssiz növlərinin qarşılığı sanki ingilis dilində passiv növün üzərinə düşür.

Dilçilik ədəbiyyatında feilin passiv növünün işlənməsi barədə yekdil fikir yoxdur. Bu sahəyə dair xüsusi tədqiqat apararı F.Mürselov qeyd edir ki, *passiv növ hər şeydən əvvəl aktiv növün çevrilmiş formasıdır*²⁰.

Dil nümunələrinin təhlili göstərir ki, F.Mürselovun söylədiyi fikir reallığı düzgün əks etdirmir. Heç də bütün hallarda aktivi passivə və yaxud, əksinə çevirmək mümkündür, olsa da həmin nitq situasiyasına uyğun gəlmir. *Dorian Gray had been poisoned by a book*²¹. Həmin cümləni *A book had poisoned Dorian Gray* şəklində işlətsək, kommunikativ baxımdan birinci cümlənin mənasını verməyəcək.

Daha bir nümunəyə nəzər salaq: *His face was flushed*²². Bu cümləni tamamilə passiv növə çevirmək olmaz. Belə nümunələrin sayını kifayət qədər artırmaq olar.

Məchul növ isə (ümumiyyətlə məna növləri) məntiqi kateqoriya deyil, qrammatik kateqoriyadır. Yəni *məchul növ hərəkətin məntiqi subyektə münasibətinin qrammatik ifadəsidir*²³.

G.G.Poçeptsov da bu məsələyə münasibət bildirərək qeyd edir ki, *passiv növ aktivin törəməsi kimi yox, müstəqil qrammatik hadisə kimi nəzərdən keçirilməlidir*²⁴.

Bir çox nəzəri mənbələrə əsaslanaraq N.A.Slyusaryeva da belə qənaətə gəlir ki, *həm aktiv, həm də passiv konstruksiyalar ingilis dili sintaksisində bərabərhüquqlu şəkildə mövcuddur. Passiv növün xüsusi feil forması vasitəsilə tema kimi çıxış edən mübtədasi daha qabarıq*

²⁰ Мурсалов Ф.С. Пассивные конструкции в современном английском языке. /Автореф. Дис. ... канд. фил. наук. /– Тбилиси, 1984, – с. 7

²¹ Wilde, O. The Picture of Dorian Gray./ Wilde. –Kiev: Dnipro Publishers, – 1978.– p 144

²² Yənə orada – s. 31

²³ Mirzəliyeva M.M. Seçilmiş əsərləri I cild, Türk dillərində feilin məna növ kateqoriyası. Bakı, 2020, - 204s

²⁴ Почепцов, Г.Г. Конструктивный анализ структуры предложения. / Г.Г.Почепцов.– Киев, «Виша школа», – 1971. – с.84.

*şəkildə nəzərə çatdırılır*²⁵.

*Məchul növdə passiv olan feil deyil, subyektdir. Subyekt naməlum olduğu üçün obyekt onun rolunu ifa edir...Yəni obyekt subyekti əvəz edir*²⁶.

Bu qəbildən olan fikirlərin sayını kifayət qədər artırmaq olar. Biz belə hesab edirik ki, aktiv və yaxud passiv növün işlənməsində məsələyə danışan və dinləyənin obyektiv reallıq haqqında mövcud olan fon bilikləri baxımından yanaşmaq lazımdır. Konkret nitq situasiyasında danışanın məqsədindən asılı olaraq iki formadan biri seçilir.

Hər iki dildə feilin passiv növünün işlənməsindən danışarkən digər bir məsələ də diqqəti cəlb edir. Əsasən, passiv növ bir qayda olaraq təsirli feillərlə işlənir. Ba baxımdan ingilis və Azərbaycan dilləri arasında çox böyük fərq var. Azərbaycan dilində feilin passiv növü yalnız təsirli feillərlə işlənir. İngilis dilində isə feilin passiv növü həm təsirli, həm də təsirsiz feillərlə işlənə bilər.

Müasir ingilis dilində feilin təsirli və yaxud təsirsiz olmasını göstərən heç bir morfoloji əlaməti yoxdur. Təsadüfi deyil ki, bununla əlaqədar olaraq *İ.P.İvanova, V.N.Yartseva, Q.A.Veyxman qeyd edirlər ki, ingilis dili feili demək olar ki, ona xas olan təsirlilik, təsirsizlik mənalərini itirib. Bu mənalər özünü sintaktik səviyyədə göstərir*²⁷.

I ran along the street - Mən küçə ilə(boyunca) qaçdım.

I ran the car - Mən maşını idarə etdim (sürdüm).

Məhz bunun nəticəsidir ki, ingilis dilində feilin passiv növündə işlənən feillərin sayı kifayət qədərdir. Hətta, *to have* feili də passiv növdə işlənə bilər.

²⁵ Слюсарева,Н.А. Проблемы функциональной морфологии современного английского языка. / Н.А.Слюсарева.– М. :«Наука», – 1986.– с.80.

²⁶ Xəlilov В. Azərbaycan dilində feil. Dərslük, ” Adilolu” nəşriyyatı, Bakı, 2018, 224 s.

²⁷ Ярцева, В.И. Взаимоотношение грамматики и лексики в системе языка. // Исследования по общей теории грамматики. – М.: «Наука», – 1968. – с.34; Иванов, И.П. Теоретическая грамматика современного английского языка./ И.П.Иванов. – М.: «Высшая школа», – 1981, – с.75; Вейхман, Г.А..Новое и малоизвестное о личных формах глагола. – Иностранные языки в школе. – М.: – 1986, №1, – с.24-25.

*He had a notion that he **was being had***²⁸.

Onun hissiyatı var idi ki, o, başa düşülürdü. Həmin cümlənin götürdüyü mətn parçasında söhbət oğlan və onun sevdiyi qız arasında olan situasiyadan gedir.

Eyni zamanda qeyd etmək lazımdır ki, hər iki dildə feilin passiv növü, əsasən, obyekt feilləri (təsirli feillər) ilə işlənir. A.A.Ufimtsevanın apardığı hesablamaya görə, *hər bir dildə obyekt feillərinin sayı daha çoxluq təşkil edir. Bu da təsadüfi xarakter daşımır, ona görə ki, gündəlik həyatda insanlar əşya və hadisələr arasındakı qarşılıqlı əlaqələri məhz obyektiv feillər vasitəsilə bir-birinə çatdırır bilir. Obyekt feillərin sayı, demək olar ki, 50%-dir*²⁹.

“Passiv konstruksiyaaların mənalari” adlanan *ikinci hissədə to be + PII* birləşməsinin ifadə etdiyi mənalardan danışılır. Ən çox mübahisəyə səbəb olan cəhət ondan ibarətdir ki, *to be + PII* birləşməsi passiv konstruksiya kimi, yoxsa mürəkkəb ismi xəbər kimi çıxış edir. Bu baxımdan kifayət qədər nəzəri ədəbiyyatla tanışlıqdan sonra aydın olur ki, dilçilər arasında həmin məsələ barədə bir-birinə zidd fikirlər bu gün də belə qalmaqdadır.

To be + PII birləşməsindən danışarkən A.İ.Smirnitski *The table is made of wood* cümləsini verərək qeyd edir ki, burada *is made* birləşməsi passiv forma yox, mürəkkəb ismi xəbər kimi işlənir. O, öz fikrini əsaslandırmaq üçün iki cəhəti mühüm olaraq göstərir: a) belə hallarda *PII* sifətin bir çox xüsusiyyətlərini özündə əks etdirir; b) həmin cümlənin aktiv forması yoxdur. Əgər süni yaradılsay, o da reallığı düzgün əks etdirmir. *They make this table of wood.*

Eyni zamanda A.İ.Smirnitski qeyd edir ki, *make* feilinin *PII* forması predikativ kimi yox, sadə feili xəbərin bir hissəsi kimi də işləyə bilər. O, aşağıdakı cümləni verərək göstərir ki, həmin cümlə asanlıqla aktiv növə transformasiya oluna bilər: *Tables are usually made of wood* → *We usually make tables of wood*³⁰.

²⁸ Joyce, J. Dubliners. Published in Paladin Books, / J.Joyce. – London: Glasgow, – 1988. – p. 72

²⁹ Уфимцева, И.М. Типы словесных знаков. / И.М.Уфимцева.– М.: «Наука», – 1974. – с.141

³⁰ Смирницкий, А.И. Морфология английского языка. / А.И.Смирнитский. – М.: – 1959. – с.264-265

Söylənən bu fikirdən belə qənaətə gəlir ki, əgər *to be* + *PII* birləşməsi işlənən cümləni normal şəkildə aktiv növə transformasiya etmək mümkündürsə, onda birləşmə passiv konstruksiya kimi, əgər mümkün deyilsə, onda birləşmə mürəkkəb ismi xəbər kimi çıxış edir.

Deməli, *to be* + *PII* birləşməsindən danışarkən istər-istəməz biz qrammatik omonimliklə rastlaşırıq. Bu baxımdan V.A.Alekseyevanın tədqiqatı müəyyən əhəmiyyət kəsb edir. Bu tədqiqatda maraqlı cəhət ondan ibarətdir ki, *burada həmin birləşmənin mənasının açılmasında diskursun (mətnin) ümumi mənası ön plana çəkilir*³¹.

Dil nümunələrinin təhlili göstərir ki, *by* sözü *tərəfindən* sözüne nisbətən daha çox işlənir.

Eyni zamanda *to be* + *PII* birləşməsinin passiv növü ifadə etməsini göstərən digər sözlərdən də istifadə edilir: *still, wholly, heavily, physically, quite, slowly, tightly* və s.

*Then the hall door was opened slowly*³².

Q.A.Veyxman qeyd edir ki, *müasir ingilis dilində to be feilinin əvəzinə to get feilinin işlənmə dairəsi genişlənir*³³.

Once he nearly got run over by a double-decker bus.

Feilin passiv növü ilə bilavasitə əlaqədar olan mübahisəli məsələlərdən biri də formaca aktiv, mənacə passiv feillərdir:

The book sells well. - Kitab yaxşı satılır.

The dress buttons in back. - Paltar arxadan düymələnir.

Deməli, passivlik iki formada öz təzahürünü tapır.

The book is sold well – The book sells well.

İngilis dilçiliyində bu məsələyə dair bir-birindən fərqlənən və bir-birinə zidd fikirlər mövcuddur.

³¹ Алексеева, В.А. Омонимичные структуры *to be* + *PII* в англоязычном дискурсе // Лингвистика и лингводидактика в когнитивно-коммуникативном аспекте: грамматические исследования. –М.: ФГБОУ ВПО МГЛУ, –2014 (Вестник Моск.гос.лингвист.у-та; вып.25(711), Серия Языкознание). – с.191-197

³² Joyce, J. *Dubliners*. Published in Paladin Books,/ J.Joyce. – London: Glasgow, – 1988. – p.64

³³ Вейхман Г.А. Новое в грамматике современного английского языка. / Г.А.Вейхман.– М.: Астрел. АСТ, – 2006. – с.150

Qərb dilçiliyində həmin məsələnin qoyuluşu öz mahiyyətinə görə diqqəti cəlb edir. Hətta, bu adda məqalə də çap edilmişdir: *The Active voice with passive meaning in Modern English*.

Məqələnin müəllifi E.Büysens O.Yespersen, G.Körm və s. müəlliflərin həmin məsələyə dair fikirlərinə münasibət bildirərək müəyyən nəticələrə gəlir. *O, aktiv növün passiv mənada işlənməsi hallarına tarixi aspektdən yanaşır, bu formanın müasir dildə geniş yayıldığını göstərir. Təqdim etdiyi cümlələri feillərin mənasına görə qruplaşdırır. E.Büysens aktiv növün passiv mənada işlənməsi hallarını bilavasitə dilin tarixi inkişafı ilə bağlı bir prosesin olduğu qənaətinə gəlir*³⁴.

Passiv növün işlənməsi baxımından dil tarixinə nəzər saldıqda iki cəhət diqqəti cəlb edir: a) 1300-1500-ci illərdə feilin passiv növündə baş verən dəyişikliklər; b) passiv növün işlənmə zərurəti. Bu məsələyə münasibət bildirən C.Toyota belə qənaətə gəlir ki, *hər iki factor, bu və ya digər şəkildə passiv növün formalaşmasına təsir etmişdir*³⁵.

Aktiv növdə passiv mənada işlənən cümlələr öz spesifikliyi ilə feilin digər növlərindən fərqlənir. Cümlələrin tərcüməsindən aydın olur ki, belə hallarda tipoloji oxşarlıqdan danışmaq olmaz.

The meat cuts tender. - *Ət yumşaq kəsilir.*

Cotton washes easily. - *Pambıq asan yuyulur.*

These shirts iron well. - *Bu köynəklər yaxşı ütülənir.*

Müasir ingilis dilində feilin passiv növü Azərbaycan dili ilə müqayisədə bir çox spesifikliyi ilə diqqəti cəlb edir. Xüsusən, *to be + PII* birləşməsinin omonimliyi, həmçinin aktiv növün passiv mənə ifadə etməsi daha çox nəzərə çarpır.

Fəslin üçüncü hissəsində *passiv konstruksiyaların zaman formalarında işlənməsindən* danışılır. Passiv konstruksiyaların tipologiyasından danışmazdan əvvəl hər iki dildə feilin zaman formalarının sisteminə nəzər salınır. Bu da təbiidir. Ona görə ki, feilin aktiv növündə zaman formalarını düzgün mənimsəmədən

³⁴ Buysens, E. The active voice with the passive meaning in Modern English. // Free University of Brussels. Copyright (c) 2002 EBSCO publishing, – p.761

³⁵ Toyota, J. Fossilisation of passive in English: Analysis of passive verbs. English Studies. / J.Toyota. Vol.90, №4, August, – 2009. – p.491

passiv növü ətraflı başa düşmək mümkün deyil. Zaman formaları haqqında müəyyən təsəvvürə malik olmaq üçün hər iki dildə qrammatik zaman formaları haqqında məlumat verilir.

*İngilis dilində hər bir obyektiv zaman dörd qrammatik zaman forması vasitəsilə öz təzahürünü tapır: 4 + 4 + 4. Azərbaycan dilində isə feilin zaman formaları 2 + 1 + 2 şəklindədir, yəni keçmiş obyektiv zaman iki qrammatik zamanda, indiki zaman bir qrammatik zamanda, gələcək zaman isə iki qrammatik zamanda öz ifadəsini tapır*³⁶.

*Bizim məqsədımız heç də ingilis və Azərbaycan dillərində zaman formalarının müqayisəli təhlilini aparmaq deyil. Bu mövzuya dair ən azı iki monoqrafiya nəşr edilmişdir*³⁷.

Müasir ingilis dilində Future Continuous və Perfect Continuous zaman formaları passiv növdə işlənmə bilmir. Azərbaycan dilində isə bütün zaman formaları passiv növdə işlənmə bilər.

Present Indefinite zaman formasının passiv növdə işlənməsi və onun Azərbaycan dilində qarşılığı.

*If you **are called**, you have to go* ³⁸

*Arabir divarlara elanlar yapışdırılır*³⁹.

Present Indefinite zaman forması geniş şəkildə ümumilik bildirmək üçün məchul növdə işlənir.

*Women **are not always allowed** a choice”, he answered.*

– Qadınlara həmişə seçim etməyə icazə verilmir.

Present Continuous zaman formasının passiv növdə işlənməsi və onun Azərbaycan dilində qarşılığı:

*...peasants **are being forced** off their farms. Don't you know*

³⁶ Hüseyinov, R. İngilis dilinin nəzəri qrammatikası üzrə mühazirələr toplusu. Dərs vəsaiti. /R.Hüseyinov.– Bakı: “Mütərcim”, – 2015, s

³⁷ Cəfərova, B.C. İngilis və Azərbaycan dillərində feilin zamanlar sistemi. /B.Cəfərov/ – Bakı: “Nurlan”, – 2004; Tahirov, I.M. Azərbaycan və ingilis dillərində zaman kateqoriyası. /I.Tahirov.– Bakı: “Nurlan”, – 2007

³⁸ Maltz, A. The Grass and the Arrow. State Text-book Publishing House of the Ministry of Education of the RSFSR. Leningrad Branch, –L.: –1963. – p. 254

³⁹ Çəmənəminli, Y.V. Əsərləri. [Üç cildə], I cild. / Y.V.Çəmənəminli. “Avrasiya Press”, –Bakı: –2005. – s. 199

that⁴⁰.

Kəndlilərin öz torpaqlarından çıxması məcbur edilir.

Davamedici zaman formasının Azərbaycan dilində qarşılığı Present Indefinite zaman formasının qarşılığı ilə eynidir. Eyni zamanda həmin feilin davam şəkli ilə də verilə bilər: *Məktub hələ də yazılmaqdadır.*

Present Perfect zaman formasının məchul növdə işlənməsi və onun Azərbaycan dilində qarşılığı.

My body has been ruined by the men. I don't know the future⁴¹.
Dəryanın ortasında bir imarət tikilib⁴².

Bu mühəndisə şəhər bağlarının birində heykəl qoyulmuşdur, indi görəcəksiniz⁴³.

Present Perfect zaman formasının qarşılığı kimi nəqli keçmiş zaman forması çıxış edir. Feilin zamanlarına dair xüsusi tədqiqat aparan İ.Tahirov belə qənaətə gəlir ki, **-ib⁴** şəkilçili formanın iş, hal və hərəkətlərin semantik xüsusiyyətləri **-muş⁴** şəkilçili formasının ifadə etdiyi hərəkətlərin semantik xüsusiyyətləri ilə eynidir⁴⁴.

Hər iki dildə hərəkətin nə zaman başlanmasından asılı olmayaraq, onun nəticəsinin nitq situasiyası ilə əlaqələndirilməsi ön plana çəkilir. Əsas fərq ondan ibarətdir ki, nəqli keçmiş keçmiş zamanlar sisteminə, Present Perfect isə indiki zamanlar sisteminə daxildir.

Past Indefinite zaman formasının passiv növdə işlənməsi və onun Azərbaycan dilində qarşılığı.

Richard was killed in the first days of the action (A.Maltz, p.110).

- ...bundan sonra bir şəkil göstərildi (Y.V.Çəmənəminli, s.287).

⁴⁰ Maltz, A. The Gross and the Arrow. State Text-book Publishing House of the Ministry of Education of the RSFSR. Leningrad Branch, –L.: –1963. – p. 88

⁴¹ Yəni orada – p. 234

⁴² Azərbaycan nağılları. [Beş cilddə], I cild. “Şərq-Qərb”, – Bakı: 2005. – s. 51

⁴³ Çəmənəminli, Y.V. Əsərləri. [Üç cilddə], I cild. / Y.V.Çəmənəminli. “Avrasiya Press”, –Bakı: –2005. – s. 282

⁴⁴ Tahirov,İ.M. Azərbaycan və ingilis dillərində zaman kateqoriyası. / İ.M.Tahirov.– Bakı: “Nurlan”, – 2007. – s.159

Aktiv növdə olduğu kimi, passiv növdə də həm Past Indefinite və həm də şühudi keçmiş hər hansı bir hərəkətin icra olunub-olunmadığını göstərir.

Past Continuous zaman formasının passiv növdə işlənməsi və onun Azərbaycan dilində qarşılığı.

...the lights were being put out in the theatre, and I had to go⁴⁵.

...stəkan-nəlbəki süfrəyə düzülürdü⁴⁶.

Hər iki dildə bu zaman formasında davamlı hərəkət ifadə olunur. İngilis dilində davamlı hərəkət *to be* köməkçi feili və *PI* vasitəsilə, Azərbaycan dilində isə indiki zaman şəkilçiləri ilə ifadə olunur. Bu baxımdan Y.Seyidovun söylədiyi fikir diqqəti cəlb edir. O, qeyd edir ki, *indiki zaman şəkilçisi, zaman şəkilçisi kimi öz funksiyasını itirir, tərz əlamətinə çevrilir; zaman bildirmək isə, idi və imiş köməkçi feillərinin öhdəsinə düşür. Feil bütövlükdə keçmiş zamana – bitməmiş keçmiş zamana aid hərəkət bildirir⁴⁷.*

Eyni zamanda keçmişdə davamlı hərəkət feilin davam şəkli ilə də öz təzahürünü tapır.

...meydanın hər tərəfində ağlar cırılıb, kəfənlər tikilməkdə idi⁴⁸.

Past Perfect zaman formasının passiv növdə işlənməsi və onun Azərbaycan dilində qarşılığı.

...he felt that he had been forgiven.

O hiss etdi ki, o, bağışlanmışdı⁴⁹.

...bir zaman ayılıb gördü ki, alma ağacda yoxdur –

⁴⁵ Wilde, O. The Picture of Dorian Gray./ Wilde. –Kiev: Dnipro Publishers, – 1978.– p.56

⁴⁶ Şıxlı, İ.Q. Seçilmiş əsərləri.[İki cild], I cild. “Şərq-Qərb”, / I.Şıxlı.–Bakı: –2005. – s. 250

⁴⁷ Seyidov, Y. Azərbaycan dilinin qrammatikası. Morfologiya. Bakı Universiteti nəşriyyatı, / Y.Seyidov.– 2002.– s.236

⁴⁸ Çəmənzəminli, Y.V. Əsərləri. [Üç cild], I cild. / Y.V.Çəmənzəminli. “Avrasiya Press”, –Bakı: –2005. – s. 205

⁴⁹ Wilde, O. The Picture of Dorian Gray./ Wilde. –Kiev: Dnipro Publishers, – 1978.– p 96

*dərilmişdi*⁵⁰.

Tipoloji baxımdan hər iki dildə tam oxşarlıq özünü göstərir. Ona görə ki, hər iki dil həm zaman formasının, həm də passiv növün ifadə olunması üçün konkret ifadə vasitələrinə malikdir.

Future Indefinite zaman formasının Azərbaycan dilində qarşılığı.

Seçdiyimiz dil nümunələrində The Future Perfect zaman formasının məchul növdə işlədilməsi hallarına təsadüf edilmədi. Bu zaman formasının Azərbaycan dilində qarşılığı aşağıdakı kimidir.

*The letter **will have been sent** by 6 o'clock tomorrow.*

*Məktub saat altıyadək **göndəriləcək (göndərilmiş olacaq).***

*İ.Tahirovun apardığı hesablamalara görə Future Perfect zaman formasının işlənmə tezliyi 0,2%-dir*⁵¹.

Verilən izahatdan aydın olur ki, feilin passiv növü bilavasitə feilin zaman kateqoriyası ilə əlaqədardır. Ona görə də, istər dil öyrənənlər, istərsə də dili tədris edənlər feilin passiv növünü yaxşı mənimsəmək üçün mütləq aktiv növdə feilin zaman formalarının düzəldilməsini və işlədilməsini düzgün müəyyənləşdirməlidir.

“Azərbaycan dilində feilin qayıdış, qarşılıq, şəxssiz, icbar növləri və onların ingilis dilində qarşılığı” adlanan **üçüncü fəsil** dörd hissədən ibarətdir. **Birinci hissədə** *“Azərbaycan dilində feilin qayıdış növü və onun ingilis dilində qarşılığı”*ndan danışılır. B.A.Serebrennikov və N.Z.Hacıyeva qeyd edirlər ki, *qayıdış növü bütün müasir türk dilində mövcuddur. Yazılı tarixi abidələr bunu təsdiqləyir ki, tarix səhnəsindən çıxmış bütün türk dillərində qayıdış növü olmuşdur. Hətta qayıdış növün ulu türk dilində olmasını güman etməyə bütün əsaslar var*⁵².

Dilçilik ədəbiyyatında qayıdış növ haqqında müxtəlif fikirlər söylənilmişdir. Biz Ş.Q.Qulubəylinin söylədiyi fikri daha məqsədəuyğun hesab edirik. O, qeyd edir ki, *qayıdışlıq dedikdə*

⁵⁰ Çəmənəminli, Y.V. Əsərləri. [Üç cildə], I cild. / Y.V.Çəmənəminli. “Avrasiya Press”, –Bakı: –2005. – s. 79

⁵¹ Tahirov, I.M. Azərbaycan və ingilis dillərində zaman kateqoriyası./ I.M.Tahirov. – Bakı: “Nurlan”, – 2007. – s.201

⁵² Serebrennikov, B.A., Hacıyeva, N. Türk dillərinin müqayisəli-tarixi qrammatikası. / B.Serebrennikov, N.Hacıyeva.– Bakı: “Səda”, – 2002. – s.260

*hərəkətin subyekt və obyektinin eynireferentliyinin ifadə olunduğu istənilən məna nəzərdə tutulur, yəni semantik planda subyekt eyni zamanda hərəkətin obyektı olursa, deməli, ifadə vasitələrindən asılı olmayaraq qayıdışlıq ifadə olunur*⁵³.

Qeyd olunan bu fikirdən belə qənaətə gəlmək olur ki, semantik planda qayıdışlıq universal kateqoriya kimi ifadə vasitəsindən asılı olmayaraq əksər dillərə xasdır: a) müasir Azərbaycan dilində feilin qayıdış növü konkret ifadə vasitələrinə malikdir; b) ingilis dilində isə qayıdışlıq mənasının qrammatik ifadə vasitəsi mövcud deyil.

Azərbaycan dilində feilin qayıdış növü ilə passiv növü eyni morfoloji əlamətə malikdir: **-ıl⁴**, **-in⁴**. *Q.Kazımov passiv növ ilə qayıdış növü fərqləndirmək üçün aşağıdakıları nəzərə almağı qeyd edir*⁵⁴.

1. Passiv növdə obyekt subyektə əvəz edir, lakin qayıdış növdə bu baş vermir: *Sona döşəməni yudu – Döşəmə yuyuldu; Sona üzünü yudu – Sona yuyundu.*

2. Passiv növdə hərəkətin kim tərəfindən icra olunduğunu əksər hallarda bərpa etmək mümkündür, lakin qayıdış növündə bunu etmək mümkün deyil: *Məktub yazıldı – Məktub Əli tərəfindən yazıldı. Gül açıldı* cümləsində belə dəyişiklik aparmaq olmaz. Ona görə ki, qayıdış növdə hər iki halda mübtəda fəaldır.

3. Passiv növ, əsasən, üçüncü şəxsə, qayıdış növ isə hər üç şəxsə aid olur: *Məktub göndərildi. Mən geyindim. O, geyindi.*

Qayıdış növ digər şəkilçilərlə də ifadə oluna bilər:

-lan, -lən: O, həyəcanlandı. O, şənləndi.

-laş, -ləş: O, uzaqlaşdı. O, gözəlləşdi.

-ıq, -ik: O, gecikdi. O, darıxdı.

Qayıdış növünə xas olan xüsusiyyətlərdən biri də ondan ibarətdir ki, bu növdə işlənən feil öz qayıdış əvəzliyini tələb edir, bu əvəzlik düşsə də bilir: *O, özünü bəzədi – O, bəzəndi.*

Deməli, *feilin qayıdış növü Azərbaycan dilində mürəkkəb morfoloji vasitələrə malikdir. Lakin ingilis dilində qayıdışlıq*

⁵³ Qulubəyli, Q.Ş. Müasir Azərbaycan və ingilis dillərində feilin qayıdış kateqoriyası. /Filol.elm.nam. ... dis. avtoref. /– Naxçıvan: 2007. – s.13

⁵⁴ Kazımov, Q. Seçilmiş əsərləri.[10 cildə]. IX cild, – Bakı: “Maarif”, – 2010. – s.199

mənasını ifadə edən morfoloji vasitə yoxdur. Bu məna ingilis dilində əsasən feil + qayıdış əvəzliyi birləşməsində ifadə olunur. Qayıdış əvəzliyinə dair xüsusi tədqiqatlardan aydın olur ki, qayıdış əvəzliliklərinin işlənməsi ingilis dilində qrammatik qayıdış növün mövcudluğunu göstərmir⁵⁵.

When I find that I am growing old, I shall kill myself - Mən qocaldığımı hiss edəndə özümü öldürəcəyəm.

Öz qayıdış əvəzliyinin qarşılığı kimi ingilis dilində də qayıdış əvəzliyi işlənir.

Bütövlükdə, qayıdış növün ingilis dilində qarşılığını sistemli şəkildə vermək qeyri-mümkündür.

İkinci hissədə “Azərbaycan dilində *feilin qarşılıq növü* və onun ingilis dilində qarşılığı”ndan danışılır. Azərbaycan dilində feilin digər növləri kimi qarşılıq növü də morfoloji əlamətlərə malikdir: -ış⁴, -aş², -ş. Feilin qarşılıq növündə hərəkətin icraçısı iki və ikidən artıq ola bilər. Ona görə də bu növdə mübtədə yalnız cəm formada işlənir. Qarşılıq növü olan cümlələrdə bir qayda olaraq *bir-biri ilə, bir-birinə* sözlərindən istifadə edilir. Eyni zamanda *bir-birinə* sözləri olmadan da qarşılıq növü işləyə bilər:

*Onlar bir-birinə yanaşdılar*⁵⁶ – *They approached each other.*

İngilis dilində də qarşılıq mənası, əsasən, qarşılıq əvəzlilikləri vasitəsilə ifadə olunur: *They had thought of each other*⁵⁷. Hər iki dildə morfoloji oxşarlıqdan danışmaq qeyri-mümkündür.

Üçüncü hissədə “Azərbaycan dilində *feilin şəxssiz növü* və onun ingilis dilində qarşılığı”ndan danışılır. Şəxssiz növə xas olan morfoloji xüsusiyyət ondan ibarətdir ki, burada da passiv növdə olduğu kimi, əsasən, -ıl, -il, -ül, -ul şəkilçilərindən istifadə edilir. Bu

⁵⁵ Овчинникова, О.Г. Сочетание «глагол + *self*» местоимение и вопрос о возвратном залоге в современном английском языке./ Автореф.дис. ... канд.фил.наук./ – Л.: 1963. – с.16 ; Футерман, З.Я. Сложные слова с морфемой *self* в английском языке. /Автореф.дис. ... канд.фил.наук. /– Л.: – 1963. – с.17

⁵⁶ Çəmənzəminli, Y.V. Əsərləri. [Üç cildə], I cild. / Y.V.Çəmənzəminli. “Avrasiya Press”, –Bakı: –2005. – s. 261

⁵⁷ Wilde, O. The Picture of Dorian Gray./ Wilde. –Kiev: Dnipro Publishers, – 1978.– s. 170

şəkilçilər təsirsiz feillərə qoşulur. Feilin şəxssiz növü bir qayda olaraq üçüncü şəxsə işlədilir. Şəxssiz feillər, əsasən, tabe söz kimi ismin yönlük və çıxışlıq hallarını idarə edir:

Məktublara baxıldı – *The letters were looked through.*

Lüğətdən istifadə edildi – *The dictionary was used.*

Şəxssiz növün qarşılığı kimi ingilis dilində həm vasitəsiz, həm də sözönlü passiv işləyə bilər.

Elə şəxssiz formalar mövcuddur ki, onların qarşılığını ingilis dilində passiv növdə vermək qeyri-mümkündür: *Kəndə gedildi. İşə başlanıldı* və s.

Həmin qəbildən olan cümlələr mübtədasi ümumilik bildirən *they* əvəzliyi ilə ifadə olunan qeyri-müəyyən şəxslə cümlələr vasitəsilə tərcümə oluna bilər: *They went to the village. They began the work.*

Fəslin *dördüncü hissəsində* “Azərbaycan dilində feilin icbar növü və onun ingilis dilində qarşılığı”ndan danışılır. Bircə, bu hissə fəslin əsasını təşkil edir. Ona görə ki, qoyulan məsələlər bilavasitə feilin passiv növü ilə əlaqədardır. Məlum olduğu kimi *icbar* ərəb sözüdür.

Q.Kazımov həmin sözün mənasını belə izah edir: *bir işi zorla gördürmə, bir işə vadar etmə* mənasındadır, *cəbr, məcbur* sözləri ilə bir kökdəndir⁵⁸.

Sifət kimi *icbar* sözünün qarşılığı ingilis dilində “*causative*” (*səbəb*) sözüdür. Artıq həmin söz Azərbaycan dilçiliyində termin kimi bir neçə şəkildə işlənir: *kauzativlik, kausal, kausalıq, kuzativ*⁵⁹.

Yeri gəldikcə biz də həmin terminlərdən istifadə edirik. Kuzativlik dedikdə ilk növbədə səbəb-nəticə əlaqəsi nəzərdə tutulur. Səbəb-nəticə kateqoriyasının tarixən formalaşmasında dil mühüm rol oynamışdır. Dildə həmin kateqoriyanı ifadə etmək üçün istifadə edilən vasitələrdən biri də kuzativ feillərdir. Hələ vaxtı ilə Ş.Ballı subyektin obyektə təsirindən *danışarkən kuzativ feillərdən bəhs*

⁵⁸ Kazımov, Q. Seçilmiş əsərləri. [10 cildə]. IX cild, / Q.Kazımov.– Bakı: “Maarif”, – 2010, – s.205

⁵⁹ Гусейнова, Р.Ф. Роль каузальности в информационной структуре дискурса. /Автореф.дис. ... канд.фил.наук./ – Баку, 2010. – с.24

edir. O, qeyd edir ki, həmin feillər bir-birinə təsir edərək səbəb-nəticə əlaqəsi yaratmağa xidmət edə bilir.⁶⁰

A.İ.Reydelə görə kauzativlik səbəb-nəticə əlaqəsi zəminində formalaşır. Subyekt (şəxs və yaxud əşya) təsir edərək hər hansı bir hərəkəti icra etməyə və yaxud onun vəziyyətinin dəyişməsinə təsir edir. Bunun nəticəsində müəyyən nəticə hasil olur⁶¹.

Kauzativ feil bir qayda olaraq özündən sonra obyekt tələb edən təsirli fiildən ibarətdir. Lakin qeyd etmək lazımdır ki, heç də hər bir təsirli feil kauzativ feil kimi işlənə bilmir. Bu baxımdan M.Q.Sımulovun söylədiyi fikir diqqəti cəlb edir. O, qeyd edir ki, *kauzativlik təsirliliyin özünəməxsus şişirdilmiş formasıdır, ona görə ki, belə vəziyyətdə hərəkət həm obyektə keçir, həm də başqa bir hərəkətin icra edilməsini təhrik edir. Təsirli feillər isə özündən sonra vasitəsiz tamamlıq qəbul edir*⁶².

Mətnin ümumi məzmunundan asılı olaraq müxtəlif kauzativ mənə daşıyan feillər işlənə bilər: *məcbur etmək, xahiş etmək, arzu etmək, demək, söyləmək* və s.

*Qızım, məni dinlə, o, səni qaçmağa məcbur edir*⁶³.

Dil nümunələrinin təhlili göstərir ki, icbar növün qarşılığı kimi ingilis dilində də müxtəlif mənə daşıyan kauzativ feillər işlənir. Digər feillər kimi kauzativ feil də bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqədə olan iki şəxs arasında əlaqə yaradır: *biri təşəbbüs göstərir, digəri onu yerinə yetirir*.

İngilis dilində kauzativlik (təhriklik) aşağıdakı nümunə əsasında formalaşır.

The man made the boy leave the room.

⁶⁰ Балли, Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка. /Ш.Балли. – М.: Иностранная литература, . – 1955. – с.125.

⁶¹ Смылов,М.Г. Способы выражения каузативных отношений в разноструктурных языках /на материале английского и чувашского языков. Канд.дис./ . – Чебоксары, 2005. – с.48-49

⁶² Ахмедли, М.П. Понудительный залог глагола (на материале Азербайджанского и английского языка) // Национальная ассоциация ученых (НАУ) Ежемесячный научный журнал, г. . – Екатеринбург: . – 2020, №52, 2 часть, . – С. 55-58

⁶³ Çəmənzəminli, Y.V. Əsərləri. [Üç cildə], I cild. / Y.V.Çəmənzəminli. “Avrasiya Press”, –Bakı: –2005. – s. 257

Kişi oğlanı otaqdan cixmaga məcbur etdi.

Dissertasiyada kifayət qədər qeyd edilən kauzativ feillərə dair bədii ədəbiyyadan nümunələr verilir.

Tipoloji baxımdan iki əsas fərq özünü göstərir: a) Azərbaycan dilində kauzativlik sintetik yolla ifadə olunduğu halda, ingilis dilində bu məna, əgər demək mümkündürsə, analitik yolla və yaxud leksik-sintaktik yolla ifadə olunur; b) Azərbaycan dilində hərəkətin kim tərəfindən icra olunması, əgər adı çəkilməsə, məlum olmur. Lakin ingilis dilində hərəkətin kim tərəfindən icra olunacağı hər bir halda məlumdur. Məsələn, *Mən məktubu yazdırdım* cümləsində hərəkətin kim tərəfindən icra edildiyi məlum deyil. Amma *I made him write the letter* cümləsində hərəkətin məhz onun tərəfindən yerinə yetirildiyi özünü göstərir.

Kauzativlik özünü mübtəda-məsdər tərkibində də göstərir. Bu tərkibdə işlənən passiv növ öz mahiyyətinə görə adi passiv konstruksiyadan fərqlənir.

Tipoloji baxımdan müasir ingilis dilində mövcud olan tamamlıq və mübtəda məsdər tərkiblərinin kauzativlik baxımdan araşdırılması mühüm nəzəri və praktiki əhəmiyyət kəsb edir. Ona görə ki, Azərbaycan dilində mövcud olan feilin icbar növü bu və ya digər şəkildə həmin tərkiblərdə öz əksini tapır. Məsələnin bu şəkildə qoyuluşu eyni zamanda tədris prosesi baxımından faydalıdır. Yerinə yetirilən tədqiqatdan aşağıdakı nəticələrə gəlirik:

1. Növ universal kateqoriya kimi Azərbaycan, ingilis, rus və alman dillərində feilin ən mühüm, mühüm olduğu qədər də mürəkkəb olan qrammatik kateqoriyalardan biridir. Feilin növü subyekt-obyekt münasibətlərinin ifadəsində, insanın praktik, əqli fəaliyyətində mərkəzi mövqe tutur və çoxlu sayda müxtəliflikləri ilə diqqəti cəlb edir. Feildəki növə qarşı maraq özünü iki istiqamətdə göstərir: **a)** bir tərəfdən növün formal vasitələrindən onun semantik funksiyalarına yönəlməsi istiqaməti; **b)** digər tərəfdən növün semantik funksiyalarından onun ifadəsində çıxış edən formal vasitələrə yönəlmiş istiqaməti. Deməli, növ hərəkətin subyektii ilə obyektii arasında olan müxtəlif münasibətləri ifadə edən feil kateqoriyasıdır.

2. Dilin qrammatik quruluşundan asılı olaraq feilin növlərinin

sayı müxtəlif şəkildə təzahür edir. İngilis dilçiliyində feilin növləri barədə fikir ayrılığı hökm sürür. Biz öz tədqiqatımızda o fikri əsas götürürük ki, müasir ingilis dilində feilin iki növü var: a) aktiv növ; b) passiv növ.

3. Azərbaycan dilçiliyində də feilin növlərinin sayı barədə yekdil fikir yoxdur. Dilçilər arasında ən çox mübahisəyə səbəb olan feilin şəxssiz növüdür. Bu baxımdan dilçilər iki qrupa bölünür: **a)** feilin beş növü var: **aktiv, passiv, qayıdış, qarşılıq, icbar**; **b)** feilin altı növü var: **aktiv, passiv, qayıdış, qarşılıq, icbar, şəxssiz**. Biz də öz tədqiqatımızda sonuncu təsnifata əsaslanırıq.

4. Tipoloji oxşarlıq ondan ibarətdir ki, qeyd edilən dillərdə feilin aktiv və passiv növləri qrammatik kateqoriya kimi mövcuddur: hər birinin konkret ifadə vasitəsi var.

5. Passiv növün ifadə vasitələri sanki dilin qrammatik quruluşunu özündə əks etdirir: **a)** ingilis dilində feilin passiv növü analitik yolla (*to be + PII*); **b)** Azərbaycan dilində feilin bütün növləri sintetik yolla düzəlir.

6. Passiv konstruksiyaların işlənməsində ingilis və Azərbaycan dilləri arasında struktur baxımdan çox mühüm fərqlər özünü göstərir. Bunun əsas səbəbi ilk növbədə həmin dillərin qrammatik quruluşunun müxtəlif olmasıdır. Azərbaycan dilindən fərqli olaraq ingilis dilində təsirli feillər yox, eyni zamanda təsirsiz feillər də sözü ilə geniş şəkildə passiv növdə işləyə bilər. Məhz bunun nəticəsidir ki, müasir ingilis dilində passiv konstruksiyaların dörd tipi özünü göstərir: vasitəsiz passiv konstruksiyalar; vasitəli passiv konstruksiyalar; sözlü passiv konstruksiyalar; zərflik passiv konstruksiyalar.

7. İngilis və Azərbaycan dillərində zaman formalarının sayının və ifadə vasitələrinin müxtəlif olmasına baxmayaraq passiv konstruksiyaların işlənməsində müəyyən tipoloji oxşarlıq özünü göstərir. Hər iki dildə passiv konstruksiyalar konkret ifadə vasitələrinə malik olur. Təbiidir ki, həmin vasitələr ingilis dilində analitik, Azərbaycan dilində isə sintetik yolla öz ifadəsini tapır. İngilis dilində mövcud olan 16 zaman formasından 10 zaman formasında feilin passiv konstruksiyası işləyə bilər. Azərbaycan dilində isə onların qarşılığı kimi müvafiq zaman formaları çıxış edir.

Ona görə ki, ingilis və Azərbaycan dillərində zaman formalarının sayı baxımından tipoloji oxşarlıqdan danışmaq mümkün deyil.

8. Passiv konstruksiyaların ifadə etdikləri mənə haqqında söylənən fikirlər bir-birindən əsaslı surətdə fərqlənir. Mübahisəyə səbəb olan əsas məsələ “*to be + PII*” birləşməsinin hansı mənəni ifadə etməsidir. Bu vəziyyət özünü, əsasən, indiki və keçmiş zamanın qeyri-müəyyən formalarında göstərir. Aşağıdakı hallarda “*to be + PII*” birləşməsi sadə feili xəbər kimi çıxış edir: **a)** hərəkətin icraçısı “*by*” sözlü birləşmə ilə göstərilir; **b)** feilin passiv növü “*usually-adəti üzrə, bir qayda olaraq*”, “*obviously-açıq(casına), şübhəsiz yəqin ki*”, “*wholly-tam(amilə), bütünlüklə*”, “*heavily-ağır, çətinliklə*”, “*slowly- yavaş²(ca), asta²(ca)*” və s. sözlərlə işlənir. Bu barədə söylənən fikirləri belə ümumiləşdirmək olar: əgər “*to be + PII*” birləşməsi hərəkət ifadə edərsə, birləşmə passiv növü, “*to be + PII*” birləşməsi hal-vəziyyət bildirirsə, onda söhbət passiv növdən yox, mürəkkəb ismi xəbərdən gedir. Eyni zamanda qeyd etmək istərdik ki, bir çox hallarda həmin mənələri fərqləndirmək o qədər də asan olmur. Məhz buna görə də “*to be + PII*” birləşməsinin omonimliyindən danışmaq məcburiyyətində qalıyıq. Ona görə ki, bəzi hallarda “*to be + PII*” birləşməsinin ifadə etdiyi mənə dilin tarixi prosesi ilə bağlıdır. Deməli, hər bir birləşməyə xüsusi olaraq yanaşmaq lazımdır.

9. Feilin passiv növündən danışarkən aktiv formada passiv mənədə işlənən cümlələrə aydınlıq gətirməyə xüsusi cəhd edilir (*The book sells well*). Bu qəbildən olan cümlələrin işlənməsi bilavasitə 1300-1500-cü illərdə feilin passiv növündə baş verən dəyişikliklərlə əlaqədardır. Dildə passiv növ iki formada paralel olaraq işlədilir: **a)** *to be + PII* vasitəsilə; **b)** aktiv forma ilə. Məhz bunun nəticəsidir ki, müasir ingilis dilində aktiv növün passiv mənədə işlənməsi tədricən genişlənir.

10. Tədqiqatın nəticələrindən aydın olur ki, passiv konstruksiyalar kauzativliyin ifadə olunmasında mühüm rol oynayır. Bu cəhət özünü Azərbaycan dilindəki icbar növün ingilis dilində qarşılığında daha aydın şəkildə göstərir. Kauzativlik baxımdan müasir ingilis dilində mövcud olan tamamlıq və mübtədə məsdər tərkiblərinin araşdırılması mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Ona görə ki

Azərbaycan dilində mövcud olan feilin icbar növü bu və ya digər şəkildə həmin tərkiblərdə öz ifadəsini tapır. Məsələnin bu şəkildə qoyulması eyni zamanda tədris prosesi baxımından da çox mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

11. Hər iki dil arasında mövcud olan oxşar və fərqli cəhətləri müəyyənləşdirmək üçün feil növlərinin hər bir dildə qarşılığının verilməsi tədqiqat üçün geniş imkanlar və perspektivlər açır. Dillərin qrammatik quruluşundakı fərqlər istər-istəməz feilin növlərinin ifadəsində də özünü qabarıq şəkildə göstərir.

Tədqiqat işi ilə bağlı aşağıdakı tezis və məqalələr yazılmışdır:

1. İngilis və Azərbaycan dillərində İndiki qeyri-müəyyən zamanın oxşar və fərqli cəhətləri. //Aspirantların və gənc tədqiqatçıların X Respublika elmi konfransının tezləri. . – Bakı : – 2007, – s. 84-86

2. Azərbaycan və ingilis dillərində keçmiş zamanların qarşılıqlı müqayisəsi.// Professor-müəllim heyətinin və aspirantların elmi konfransının materialları. – Bakı: . – 2007, . – s. 215-216

3. The Present Perfect. // AzMİU-nun professor və müəllimlərinin elmi əsərləri toplusu. . – Bakı: . – 2008. – s. 76-78

4. Passive Constructions in Modern English. // Filologiya Məsələləri, № 7, . – Bakı: – 2014. – s. 262-267.

5. The Category of Voice. // Ali məktəblərdə dillərin öyrədilməsinin müasir problemləri mövzusunda Ali məktəblərarası X elmi-praktik konfransın məruzəyə bildirişlərinin materialları və tezləri (oktyabr 2014), . – Bakı: – 2014. – s. 22-24.

6. Müasir ingilis dilində üçəqlikli feili passiv konstruksiyalar. // Elmi Xəbərlər, № 4, – Bakı: – 2015. . – s. 102-107.

7. Feilin növ kateqoriyası haqqında.// Azərbaycan Dillər Universiteti, “Dil və mədəniyyət” mövzusunda Respublika elmi-praktik konfransının materialları. – Bakı: . – 8-9 oktyabr . – 2015-ci il) . – s. 257-259.

8. Məmmədli, İ.O., Əhmədli, M.P. Müasir Azərbaycan dilində feilin növ kateqoriyası haqqında. // . – Bakı: Avrasiya Universiteti, Sivilizasiya, . – 8/2015. – s. 92-95.

9. Müasir İngilis dilində feilin növ kateqoriyası haqqında. // АМЕА Нəsimi adına Dilçilik İnstitutu, Tədqiqlər № 2, – Bakı: – 2015. – s. 146-151.

10. Müasir Azərbaycan dilində feilin şəxssiz növünün ingilis dilində qarşılığı.// Koqnitiv və tətbiqi dilçiliyin aktual problemləri adlı Beynəlxalq elmi konfransın tezisləri. – 20-21 oktyabr – 2016-cı il, – Bakı: BDU). – s. 268-270.

11. Сравнительные аспекты употребление страдательного залога временных форм глагола на английском и Азербайджанском языках. // Збірник наукових праць «Велес» За матеріалами міжнародної конференції «Актуальні проблеми розвитку світової науки» 2 частина – 31 березня – 2016 м. – Київ. – с. 111-114

12. Passiv növün feilin zaman formalarında işlənməsi (İngilis və Azərbaycan dillərində). // Dil və ədəbiyyat. Beynəlxalq elmi-nəzəri jurnal. 2 (98), – Bakı: – 2016. – s.89-91.

13. Употребление страдательного залога временных форм глагола в английском и Азербайджанском языках.// Мова і культура, випуск II (177), – с. 242-249.

14. Сравнительные аспекты употребление страдательного залога временных форм глагола на английском и Азербайджанском языках. // IV Міжнародна науково-практична конференція – Україна: – м.Харків: – 18-19 березня – 2016 року). – с. 26-28.

15. Feilin icbar növü və onun Azərbaycan və ingilis dillərində müqayisəsi. // Tələbə və magistrantların XXXVIII elmi konfransının materialları, II hissə, – Bakı: – 2016. – s. 311-314.

16. Passiv konstruksiyaların tipləri. // Dil və Ədəbiyyat. Cild 8, ADU, № 3, – Bakı : 2017. – s. 64-69.

17. Məchul növün düzəldilməsində “by” və “with” söz-önlərinin işlənməsi. // АМЕА Нəsimi adına Dilçilik İnstitutu. Tədqiqlər, № 3, – Bakı: – 2017. – s. 55-61.

18. Употребление страдательного залога временных форм глагола английском и азербайджанском языках. // Таврийский Национальный Университет им. В.Т.Вернадского, – Київ: – 2017. – 8-9 грудна, – с.159-164.

19. İngilis, Azərbaycan və alman dillərində feilin passiv növü və onların qarşılıqlı müqayisəsi.// Proceedings. International Conference on Sustainable Development and Actual Problems of Humanitarian Sciences, – May 14-15. – Bakı: – 2018. – s. 208-210.

20. İngilis və Azərbaycan dillərində feilin növ kateqoriyası.// Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin Yaranmasının 100 illiyinə həsr olunmuş professor-müəllim heyətinin, doktorantlarının və gənc tədqiqatçıların beynəlxalq elmi konfransının materialları. – Bakı: – 2018. – s.387-388

21. Vasitəli və vasitəsiz passiv konstruksiya. // İnşaatda İnformasiya Texnologiyaları və Sistemlərinin Tətbiqi İmkanları və Perspektivləri. Beynəlxalq elmi-praktik konfransın materialları, Az MİU, – 26-27 aprel, – 2018. – s. 339-342

22. İngilis və Azərbaycan dillərində feilin qarşılıq növü. // Ümummilli lider Heydər Əliyevin anadan olmasının 96-cı ildönümünə həsr edilmiş “İnsan inkişafı. Dünyaya inteqrasiya” mövzusunda II beynəlxalq elmi konfransın materialları. – Bakı: – 2019. – s. 372-374

23. Понудительный залог глагола в современном Азербайджанском языке и его аналог в английском языке.// Вестник Казахской головной архитектурно-строительной академии, Научный журнал, – Алматы: – 2019, 4(74), – с. 331-337

24. The Imperative Voice of the Verb (Based on Azerbaijani and English language materials).// Национальная ассоциация ученых (НАУ) Ежемесячный научный журнал, –г. Екатеринбург: – 2020, №52 / 2 часть, – с. 55-58

Dissertasiyanın müdafiəsi 24 may_2022-ci il tarixində saat 13⁰⁰-da Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu nəzdində fəaliyyət göstərən ED 1.06 Dissertasiya şurasının iclasında keçiriləcək.

Ünvan: Bakı, AZ 1143, H.Cavid prospekti 115, V mərtəbə, AMEA Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu.

Dissertasiya ilə Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Nəsimi adına Dilçilik İnstitutunun kitabxanasında tanış olmaq mümkündür.

Dissertasiya və avtoreferatın elektron versiyaları Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Nəsimi adına Dilçilik İnstitutunun rəsmi internet saytında yerləşdirilmişdir.

Avtoreferat 22 aprel 2022-ci il tarixində zəruri ünvanlara göndərilmişdir.

Çapa imzalanıb: 11.04.2022

Kağız formatı: 60x84 16\1

Həcm: 30 621

Tiraj: 100